

MIKOŁAJ SZCZYGIEŁ¹

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

O SĘDZIOWSKIM OBOWIĄZKU WZYWANIA STRON DO POJEDNANIA W KANONICZNYM PROCESIE O STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA

W aktach procesów o orzeczenie nieważności małżeństwa ze strony sędziego lub innych urzędników trybunału pojawia się pytanie o możliwość pojednania między stronami i wznowienia przez nich życia małżeńskiego. Wynika to z ogólnej zasady dążenia do pojednania między spierającymi się stronami ustanowionej w kan. 1446 Kodeksu Prawa Kanonicznego. Zasada znalazła swoje miejsce w przepisach dotyczących procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa w kan. 1676 KPK. Według kanonu sędzia na każdym etapie procesu ma starać się o doprowadzenie stron do wznowienia życia małżeńskiego. Reforma procesu małżeńskiego wprowadzona przez papieża Franciszka motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* wpłynęła na konkretną aplikację ogólnej zasady z kan. 1446 przez ustanowienie kan. 1675 MIDI. Nowy kanon uchylił postanowienie poprzedniej ustawy zwracając sędziemu uwagę na konieczność uzyskania pewności o niemożliwym do naprawienia rozpadzie małżeństwa. Sędzia uzyskuje tę pewność na podstawie badania przedprocesowego. Po uzyskaniu tej pewności sędzia podejmuje decyzję o rozpoczęciu procesu. Na tej podstawie należy przyjąć, że nie można stawiać pytania o pojednanie między stronami procesu po jego rozpoczęciu.

Zgodnie z ogólną zasadą dla wszystkich procesów spornych według kan. 1446 KPK/1983 sędzia ma obowiązek w pierwszej kolejności upewnić się o możliwości doprowadzenia stron do pojednania bez wszczynania procesu. Jednak bardzo często w aktach procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa można natknąć się na oświadczenia stron, iż uzyskanie między nimi pojednania i wznowienie życia w małżeństwie nie jest możliwe. Trudno dziwić się temu faktowi, gdyż strony wnoszące o orzeczenie nieważności małżeństwa zasadniczo decydują się na ten krok po uzyskaniu rozwodu w świetle prawa państwowego, niejednokrotnie żyjąc już w nowych związkach. Oprócz oświadczeń stron przyjmowanych przez sędziego w tak zwanym postępowaniu przedprocesowym, czyli w skardze powodowej (*libellus*) i ewentualnej odpowiedzi na skargę wniesionej przez pozwanego, co pewien czas można natknąć się na owo pytanie o możliwość pojednania między stronami zaznaczone w aktach procesu. Zdarza się, że takie pytanie pada ze strony sędziego lub obrońcy węzła małżeńskiego w trakcie przesłuchania strony procesowej, które ma miejsce już po ustaleniu formuły wątpliwości i zawiązaniu sporu, w trakcie właściwych czynności procesowych. Niewątpliwie fakt ten wynika bezpośrednio z kan. 1676 KPK/1983, który w przypadku

¹ **Mikołaj Szczygieł, ks. mgr lic. kan.** – doktorant prawa kanonicznego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, zainteresowania naukowe: kanoniczne prawo małżeńskie oraz procesowe; kontakt: mikszczygiel@gmail.com.

procesów małżeńskich jest bezpośrednią aplikacją przepisu kan. 1446 KPK/1983. Ojciec święty Franciszek w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* zmienił zakres przepisu kan. 1676 KPK/1983² stanowiącego o obowiązku wezwania stron do pojednania zastępując go kan. 1675 KPK/MIDI³. Treść nowego kanonu zasadniczo odbiega od tekstu kan. 1446 KPK/1983 i 1676 KPK/1983. Pozostaje zatem rozstrzygnąć, czy sędzia lub obrońca węzła małżeńskiego po zawiązaniu sporu jest uprawniony do postawienia takiego pytania stronom, których sprawę przyjęto do rozpatrzenia ustalając formułę wątpliwości? Rozstrzygnięcie niniejszej kwestii zostanie przeprowadzone w oparciu o analizę kanonów: 1446 KPK/1983, 1676 KPK/1983 oraz 1675 KPK/MIDI.

1. Ogólny obowiązek dążenia do unikania sporów

Kanon 1446 §§ 1-3 KPK/1983, znajdujący się w tak zwanej części statycznej⁴ księgi VII KPK *De processibus*, zawiera ogólną dyspozycję odnośnie do pojednania we wszystkich procesach kościelnych. Jego treść ma charakter wybitnie ewangeliczny i pasterski. W kwestii pojednania nakłada na każdego chrześcijanina obowiązek dążenia do unikania sporów oraz pokojowego rozwiązywania tych, które się pojawiły. Kanon nie ma swojego poprzednika w *Codex Iuris Canonici* z 1917 roku. Jest jednak mocno zakorzeniony w tradycji biblijnej oraz tradycji prawnej Kościoła. W pierwszej kolejności jego treść sięga do tekstów Ewangelii (Mt 5,25.39-41; 18,15-16), które jednoznacznie nakładają na wiernych obowiązek unikania sporów lub ich pokojowego rozwiązywania⁵. Racja tego obowiązku tkwi w teologicznym rozumieniu prawdy o Kościele jako ludzie Bożym i mistycznym Ciele Chrystusa. Świadomość takiej natury Kościoła powinna skutkować praktyką rozwiązywania wszelkich sporów w duchu braterskiej miłości, szczerego przebaczenia i prawdziwego pojednania. Ta świadomość narzuca wszystkim wiernym obowiązek sięgania po proces kanoniczny w ostateczności. Wobec zasady troski o pojednanie i dążenia do pokojowego rozstrzygnięcia sporów proces kanoniczny jawi się jako *ultima ratio*⁶.

W pierwszej kolejności obowiązek troski o pojednanie między wiernymi w sytuacji wszelkich sporów ciąży na biskupach, którzy na mocy swojego urzędu otrzymali szczególne zadanie sprawowania troski pasterskiej nad powierzonymi sobie wiernymi. Praktycznie od początku chrześcijaństwa biskupi w swoich Kościołach sprawowali przede wszystkim funkcję

² Kan. 1676 KPK/1983 – *Iudex, antequam causam acceptet et quotiescumque spem boni exitus perspicit, pastoralia media adhibeat, ut coniuges, si fieri potest, ad matrimonium forte convalidandum et ad coniugalem convictum restaurandum inducantur.* – Sędzia, zanim przyjmie sprawę oraz gdy dostrzeże jakąkolwiek nadzieję pozytywnego rozwiązania, powinien użyć pasterskich środków, aby małżonkowie, jeśli okazałoby się to możliwe, zostali doprowadzeni do uważnienia małżeństwa i do wznowienia wspólnego życia małżeńskiego (tłum. własne).

³ Kan. 1675 KPK/MIDI, tekst łaciński za: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 89 – *Iudex, antequam causam acceptet, certior fieri debet matrimonium irreparabiliter pessum ivisse, ita ut coniugalis convictus restitui nequeat.* – Sędzia, zanim przyjmie sprawę, powinien się upewnić, że małżeństwo rozpadło się w sposób niemożliwy do naprawienia, tak że wspólnota życia małżeńskiego nie może zostać odbudowana (tłum. własne).

⁴ F.J. Ramos, D. Moral Carvajal, *Diritto processuale canonico*, t. 1, Roma 2013³, s. 23.

⁵ Odwołania do tekstów Pisma Świętego za: L. Chiapetta, *Il codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. III, ed. 2, Roma 1988, s. 52 oraz F. J. Ramos, D. Moral Carvajal, *Diritto processuale canonico...*, s. 364.

⁶ Por. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. V, Poznań 2003, s. 72.

pojednawczą odnośnie do spraw spornych⁷. Kanon 1446 § 2 KPK/1983 rozciąga ten obowiązek na sędziego, który sprawuje swój urząd w imieniu biskupa. Jako uczestniczący w sprawowaniu władzy sądowniczej przynależnej biskupowi, tak samo jak biskup winien czynić zadość obowiązkowi dążenia do pojednania i pokojowego rozwiązywania sporów. Aby wypełnić to zadanie sędzia otrzymuje konkretne wskazówki znajdujące się w kan. 1446 §§ 2-3 KPK/1983.

W pierwszej kolejności kanon wskazuje na moment, w którym sędzia powinien uczynić zadość swojemu obowiązkowi: „na początku sporu, a także w każdym innym momencie” (*in limine litis, et etiam quolibet alio momento*). Prawodawca nie sprecyzował, kiedy dokładnie należy ten obowiązek wypełnić. Jednoznacznie jednak zwrócił uwagę, że sędzia powinien podjąć kroki w kierunku pojednania stron już na samym początku sporu, czyli zanim przyjęta zostanie formuła wątpliwości⁸. Istotnym jest fakt, że prawodawca pozwolił sędziemu interweniować na rzecz pojednania stron i odstąpienia od prowadzenia sporu również na każdym innym etapie toczącego się postępowania⁹. Decyzję w tej kwestii pozostawia racjonalnemu osądowi sędziego, wskazując na jedno kryterium owego osądu, którym jest dostrzeżenie „jakiegokolwiek nadziei dobrego wyniku” (*quotiescumque spem aliquam boni exitus*).

Drugą wskazówką, której udzielono sędziemu w kan. 1446 § 2 KPK/1983, jest ogólna charakterystyka sposobu postępowania w przypadku podjęcia starania o doprowadzenie stron do pojednania. Sędzia powinien okazać stronom pomoc w osiągnięciu „wspólnego porozumienia” (*commune consilium*), „wskazaniu odpowiedniej do tego drogi” (*viae idoneae*), „zasięgnięciu opinii poważanych osób” (*graves homines ad mediationem*). W praktyce sędziemu może przytrafić się okazja do wezwania stron celem ich napomnienia, by szukały owego „słusznego rozwiązania” lub „porozumienia”¹⁰. Mógłby uczynić to w oparciu o posiadaną wiedzę o przedmiocie sporu i spierających się stronach jak również w oparciu o zaufanie, które mogłoby zrodzić się pod jego adresem u stron procesu¹¹. Optymalnym wsparciem w doprowadzeniu stron do pojednania wymienionym w kan. 1446 § 2 KPK/1983 jest mediacja osób, których autorytet strony uznają i szanują. Na mediatorów można wyznaczyć członków rodziny, przyjaciół, osoby cieszące się zaufaniem ze względu na swą bezstronność, prestiż społeczny, dobroć¹².

Odnośnie do działań sędziego mających doprowadzić strony do pojednania kan. 1446 § 1 KPK/1983 zwraca uwagę na istotny czynnik. Działanie sędziego zawsze musi uwzględniać konieczność „zachowania sprawiedliwości” (*salva iustitia*). Zgodnie z tą dyspozycją jest rzeczą

⁷ F. J. Ramos, D. Moral Carvajal, *Diritto processuale canonico...*, s. 365 oraz L. del Amo, *Komentarz do kan. 1446*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 1089. B. Kurtscheid w oparciu o teksty świętego Pawła oraz *Didascalia Apostolorum* opisuje sposób rozstrzygania spraw spornych przez biskupa, w którym na pierwszym miejscu stawia się pojednanie i zachowanie pokoju między wiernymi; por. B. Kurtscheid, *Historia Iuris Canonici. Historia institutorum ab Ecclesiae fundatione usque ad Gratianum*, Roma 1951, s. 89-93.

⁸ F. J. Ramos, D. Moral Carvajal, *Diritto processuale canonico...*, s. 365.

⁹ Komentarz do 1446, w: *Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. P.V. Pinto, Città del Vaticano 2001, s. 855; L. Chiapetta, *Il codice di diritto canonico...*, s. 52; L. del Amo, *Komentarz do kan. 1446*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz...*, s. 1089; *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 72.

¹⁰ Por. L. del Amo, *Komentarz do kan. 1446*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz...*, s. 1089.

¹¹ Por. F. J. Ramos, D. Moral Carvajal, *Diritto processuale canonico...*, s. 365.

¹² *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 73.

jasną, że sędzia nie może posłużyć się takimi sposobami, które naruszałyby ową sprawiedliwość w stosunku do przedmiotu sporu lub którejkolwiek ze stron. Ów przepis wprost koresponduje z kan. 221 KPK/1983, który daje każdemu wiernemu gwarancję możliwości dochodzenia swoich praw na właściwym forum sądowym w Kościele oraz osądu jego roszczeń zgodnie z obowiązującym prawem¹³. W tym kontekście ujawnia się jeszcze jedno kryterium dokonania osądu o słuszności dążenia w kierunku pojednania stron. Tym kryterium jest świadomość, że postępowanie sądowe, choć traktowane jako ostateczność, jest tym sposobem, który możliwie najlepiej nadaje się do znalezienia obiektywnie słusznego rozwiązania sporu. Proces sądowy pozwala zobiektywizować spór, a strony doprowadzić na powrót do relacji opartej na wzajemnym szacunku¹⁴. Mając to w świadomości sędzia musi rozważyć, czy słuszniej byłoby angażować strony w poszukiwanie kompromisu, czy zapewnić im prawną ochronę wobec wysnutych roszczeń podejmując się ich weryfikacji na forum sądowym. Sędzia nie może zastosować złego lub wadliwego kompromisu w miejsce zgodnego z prawem wyroku¹⁵. Kanonu 1446 KPK/1983 nie można rozumieć jako zachęty do utrudniania stronom procesu lub odkładania go, a nawet odmowy jego prowadzenia, dopóki strony nie osiągną porozumienia. Odmowa procedowania przez sędziego w przyjętej sprawie jest karalna na mocy kan. 1457 § 1 KPK/1983¹⁶. Taki czyn ze strony sędziego naruszałby wprost postanowienia kan. 221 KPK/1983.

Kanon 1446 § 3 KPK/1983 zawiera jeszcze jedną dyspozycję. Pozwala sędziemu sięgnąć do instytucji ugody lub sądu polubownego z zachowaniem kann. 1713-1716 KPK/1983 celem pogodzenia stron. Taka decyzja jest jednak możliwa tylko w przypadku, gdy proces miałby się toczyć o dobro prywatne stron. Nie ma możliwości sięgnąć po te środki w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa ze względu na charakter węzła małżeńskiego, który jest dobrem publicznym.

2. Aplikacja obowiązku dążenia do pojednania w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa

Ogólny obowiązek prowadzenia stron do pojednania zawarty w kan. 1446 §§ 1-3 KPK/1983 znajduje swoje odzwierciedlenie w dyspozycji kan. 1676 KPK/1983. Ze względu na charakter procesu i jego specyficzny przedmiot, który stanowi węzeł małżeński, tekst kan. 1676 KPK/1983 aplikuje ogólną zasadę do konkretnej specyfiki procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Kanon porusza kilka istotnych kwestii. Po pierwsze wskazuje wprost na podmiot (sędziego), który ma zrealizować ów obowiązek. Następnie określa konkretnie cele działania sędziego, którymi są: doprowadzenie do uważnienia małżeństwa oraz wznowienia wspólnego życia małżeńskiego przez strony. Wskazuje w ogólny sposób na środki, którymi dysponuje sędzia, nazywając je środkami pasterskimi. Wreszcie kanon stanowi o momencie procesowym, w którym sędzia powinien zatroszczyć się o doprowadzenie stron do pojednania. Ów moment wyznacza na czas przed przyjęciem sprawy. Udziela jednak możliwości na zrealizowanie tego obowiązku w każdym innym momencie procesu.

¹³ Por. F. J. Ramos, D. Moral Carvajal, *Diritto processuale canonico...*, s. 364.

¹⁴ Por. K. Lüdicke, 1446, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, red. K. Lüdicke, Münster 7 Erg.-Lfg. CODEX, März 1988, Lüdicke 1446/2.

¹⁵ Por. K. Lüdicke, 1446, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, 7 Erg.-Lfg. CODEX, März 1988, Lüdicke 1446/2.

¹⁶ Por. K. Lüdicke, 1446, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, 7 Erg.-Lfg. CODEX, März 1988, Lüdicke 1446/3.

Zgodnie z postanowieniem kanonu 1676 KPK/1983 sędzia jest tym, który ma obowiązek zatroszczyć się o doprowadzenie stron do pojednania. Zasadniczo przed zawiązaniem sporu jako sędziego należy rozumieć osobę wikariusza sądowego (oficjała)¹⁷. Jednak dyspozycja kanonu jest na tyle ogólna, że obowiązek realizacji normy odnośnie pojednania stron spoczywa tak naprawdę na całym kolegium sędziowskim¹⁸. Biorąc pod uwagę wielkie znaczenie normy o prowadzeniu stron do pojednania można przyjąć, że nawet sędzia niewłaściwy do prowadzenia procesu mógłby uczynić zadość temu obowiązkowi. Nie można również wykluczyć możliwości udzielenia delegacji przez sędziego osobie bardziej odpowiedniej do zrealizowania dzieła pojednania stron¹⁹.

Ze względu na specyfikę przedmiotu procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, którym jest uprawnienie do życia w małżeństwie, realizacja normy o pojednaniu prowadzi do osiągnięcia dwóch istotnych celów: do wznowienia wspólnoty życia między spierającymi się stronami i (jeśli zachodzi taka potrzeba) do uważnienia ich małżeństwa. Doprowadzenie stron do wznowienia życia małżeńskiego przy ewentualnym uważnieniu małżeństwa wydaje się być celem nadrzędnym nad procesową weryfikacją kondycji prawnej stron. Wynika to przede wszystkim z troski Kościoła o stabilność węzła małżeńskiego²⁰.

Obecność obu celów w kanonie 1676 KPK/1983 ma również swoje źródło w tradycji kanonicznej, czyli przepisach obowiązujących przed wprowadzeniem Kodeksu Prawa Kanonicznego z roku 1983. Oba cele zostały uwzględnione już w can. 1965 CIC/1917, art. 65 Instrukcji dla trybunałów diecezjalnych odnośnie prowadzenia spraw o nieważność małżeństwa *Provida Mater Sacrae Congregationis de Disciplina Sacramentorum* z dnia 15.08.1936 roku²¹ oraz can. 473 Motu Proprio *Sollicitudinem nostram* Piusa XII o sądach w Kościołach Wschodnich z dnia 6.01.1950 roku²².

Prawodawca w can. 1965 CIC/1917²³ wskazywał sędziemu trzy sposoby realizacji troski o pojednanie między spierającymi się małżonkami. Każdy z nich przyporządkował adekwatnie do trzech możliwych kategorii tytułów nieważności małżeństwa: defektu zgody małżeńskiej, braku formy kanonicznej oraz wystąpienia przeszkody zrywającej. Pierwszy sposób postępowania sędziego odnosił się do sytuacji nieważności małżeństwa z tytułu wady konsensu (*ex defectu consensu*). W tym przypadku sędzia był zobligowany podjąć działania zmierzające do odnowienia wadliwego konsensu przez stronę, po której ta wada

¹⁷ *The Canon Law. Letter and Spirit. A practical guide to the Code of Canon Law*, red. G. Sheehy i in., Dublin 1999, s. 936.

¹⁸ K. Lüdicke, 1676 (CIC 1983), w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, 28. Erg.-Lfg. CODEX, August 1997, Lüdicke 1676/1.

¹⁹ Por. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 340.

²⁰ *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 340.

²¹ Tekst oficjalny w: AAS, 28, 1936, s. 327.

²² Tekst oficjalny w: AAS, 42, 1950, s. 101. Tekst can. 473 *Sollicitudinem nostram* jest w pełni zgodny z can. 1965 CIC/1917.

²³ Can. 1965 CIC/1917 – *Si matrimonium accusatur ex defectu consensus, curet ante omnia iudex ut monitionibus opportunis partem, cuius consensus deesse affirmatur, ad consensum renovandum inducat; si ex defectu formae substantialis vel ex impedimento dirimenti quod dispensari potest et solet, partes inducere studeat ad consensum in forma legitima renovandum vel ad dispensationem petendam.* – Jeśli małżeństwo jest zaskarżone z tytułu wady zgody małżeńskiej, sędzia ma zatroszczyć się przede wszystkim, aby odpowiednimi napomnieniami stronę, której konsens jest rozeznany jako wadliwy, doprowadzić do odnowienia konsensu; jeśli z [powodu] istotnej wady formy lub przeszkody zrywającej od której można i ma się w zwyczaju dyspensować, [sędzia] postara się doprowadzić strony do odnowienia konsensu w formie zgodnej z prawem lub uzyskać dyspensę (tłum. własne).

występowała. Aby osiągnąć ów cel, miał zastosować odpowiednie napomnienia (*monitiones opportuna*). Drugi sposób postępowania dotyczył się sporów o nieważność małżeństwa wniesionych z tytułu braku formy (*ex defectu formae*). Sędzia w tym przypadku miał za zadanie doprowadzić strony do odnowienia konsensu w sposób zgodny z prawem. Trzeci przypadek odnosił się do małżeństw zaskarżonych z tytułu wystąpienia przeszkody zrywającej (*ex impedimento dirimenti*). W sytuacji zaistnienia takiej przeszkody sędzia miał wystarać się o odpowiednią dyspensę dla strony lub stron. W tym przypadku jednak możliwość działania sędziego została ograniczona ze względu na rodzaj przeszkody zrywającej. Sędzia mógł starać się o uzyskanie dyspensy tylko względem takiej przeszkody, wobec której uzyskanie dyspensy było możliwe²⁴.

Artykuł 65 instrukcji *Provida Mater* wprowadzała dość swoisty sposób realizacji obowiązku troski o pojednanie małżonków. Art. 65 § 1²⁵ w pierwszej kolejności wymagał od oficjała, aby rozeznał powód, dla którego zaskarżono małżeństwo. Gdyby w toku badań okazało się, że dla uratowania małżeństwa wystarczyłoby odnowienie konsensu, artykuł obligował oficjała do zreferowania sprawy ordynariuszowi. Następnie ordynariusz rozeznawał sprawę wedle wszelkich okoliczności dostępnych mu na podstawie stanu własnej wiedzy, faktów i osób. W sytuacji pozytywnego rozeznania angażował proboszcza małżonków lub innego kapłana, aby przy użyciu odpowiednich napomnień doprowadził skarżącą stronę do odnowienia konsensu i tym samym do uważnienia małżeństwa. Art. 65 § 2²⁶ uwzględniał natomiast sytuację, w której do uważnienia małżeństwa konieczne było udzielenie stronie sporu stosownej dyspensy. Jeśli małżonkowie zgadzali się na uważnienie małżeństwa, ordynariusz powinien był udzielić im dyspensy. Jeśli to przekraczało zakres jego uprawnień, winien był zwrócić się do Stolicy Apostolskiej. Swoje działania zawsze jednak miał podejmować w sposób dyskretny, eliminując możliwość wzbudzenia zgorszenia lub powstania plotek.

Na bazie tych trzech przepisów dawnych ustaw zredagowano kan. 1676 KPK/1983, zaznaczając wyraźnie konieczność troski sędziego o doprowadzenie stron procesu małżeńskiego do pojednania przez osiągnięcie dwóch celów: wznowienie życia małżeńskiego oraz ewentualne uważnienie małżeństwa w sytuacji takiej konieczności. Kanon w fazie

²⁴ Chodzi o przeszkody z mocy prawa kościelnego.

²⁵ Art. 65 §§ 1-2, *Provida Mater*, AAS, 28, 1936, s. 327; art. 65 § 1: *Quod si impedimentum in ius adductum tale sit, ut, quomodocumque veritas rei se habeat, consensus coniugis sufficiat ad illud removendum, officialis rem deferat Ordinario qui, pro sua conscientia et pro rerum et personarum adiunctis, parrocho coniugum aliive sacerdoti iniungat, ut admonitionibus opportunis partem matrimonium impugnantem inducat ad illud, consensus renovatione, convalidandum.* – Jeśli przeszkoda wprowadzona w prawie byłaby taką, [że] jakkolwiek miałyby się prawda [o stanie] rzeczy, konsens małżeński wystarczyłoby odnowić, oficjał przedstawi sprawę ordynariuszowi, który wedle swojej wiedzy i wedle powiązanych spraw i osób, zaangażuje proboszcza małżonków lub innego kapłana, aby odpowiednimi napomnieniami spierającą się stronę małżeństwa doprowadzić do tego, [aby] odnowieniem konsensu [małżeństwo] uważnić (tłum. własne).

²⁶ Art. 65 § 2: *Si coniux convalidationi consentiat, Ordinarius dispensationem, qua opus sit, ipse, si poterit, tribuet, vel a S. Sede obtinebit, satagens ut convalidatio peragatur remoto omni scandalo aut rumore.* – Jeśli para małżeńska zgadza się na uważnienie, ordynariusz dyspensy, która jest w jego mocy sam udziela, jeśli może, lub otrzyma [ją] od Stolicy Apostolskiej, troszcząc się, aby konwalidacja została dokonana z ominięciem wszelkiego skandalu i plotek (tłum. własne).

redakcji kodeksu z 1983 roku znalazł powszechne uznanie konsultorów ze względu na zainteresowanie Kościoła utrzymaniem pobłogosławionego małżeństwa²⁷.

Prawodawca w kan. 1676 KPK/1983 wskazuje ponadto na środki, które ma zastosować sędzia, aby osiągnąć powyższe cele. Nie wymienia wprost dostępnych środków, lecz tylko ogólnie je określa mianem „środków pasterskich (*pastoralia media*)”. Trudno w tym miejscu wskazać konkretne środki. Wydaje się zasadne, aby sędzia wezwał strony i skierował na przykład do doradców, kierowników duchowych, aby dopomogli im w zbadaniu możliwości uratowania swojego małżeństwa²⁸.

Kanon 1676 KPK/1983 stanowi wreszcie o momencie, w którym sędzia powinien uczynić zadość swojemu obowiązkowi. Pierwszym momentem, na który wskazuje kanon, jest bez wątpienia czas od wpłynięcia skargi powodowej do zawiązania formuły wątpliwości. Ten czas zdaniem prawodawcy jest właściwy dla rozważenia, czy zachodzą okoliczności rokujące na pojednanie stron przy użyciu środków pasterskich, czyli doprowadzeniu ich do wznowienia wspólnoty życia i ewentualnego uważnienia ich małżeństwa²⁹. Ten moment procesowy wydaje się najlepszy do uczynienia zadość obowiązkowi doprowadzenia stron do pojednania. Nie wyklucza to jednak podjęcia takiej próby przez sędziego na każdym innym etapie procesu, jeśli tylko dostrzeże nadzieję pozytywnego rozstrzygnięcia. Zdaje się, że za każdym razem, gdy tylko pojawiłaby się nadzieja na doprowadzenie stron do pojednania, sędzia powinien zareagować i podjąć próbę pojednania między stronami³⁰.

3. Obowiązek dążenia do pojednania w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa według MP *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Kanon 1675 KPK/MIDI odchodzi radykalnie od semantyki kan. 1676 KPK/1983 oraz jego prawnych źródeł. Nie wspomina ani o obowiązku doprowadzenia stron do pojednania, ani o celu owego pojednania, którym byłoby uważnienie małżeństwa, ani o pasterskich środkach, którymi można by strony doprowadzić do pojednania. Jego postanowienie jest proste:

Iudex, antequam causam acceptet, certior fieri debet matrimonium irreparabiliter pessum ivisse, ita ut coniugalitatis convictus restitui nequeat.

Sędzia, zanim przyjmie sprawę, powinien się upewnić, że małżeństwo rozpadło się w sposób niemożliwy do naprawienia, tak że wspólnota życia małżeńskiego nie może zostać odbudowana (tłum. własne).

Tekst przepisu nadal wskazuje sędziego (*iudex*), jako podmiot działający. Zaznacza moment procesowy, w którym podejmuje swoje działanie odnośnie oceny zaskarżonego małżeństwa – „przed przyjęciem sprawy” (*antequam causam acceptet*) – i wskazuje na przedmiot oceny sędziego, którym jest uzyskanie pewności o „rozpadzie małżeństwa w sposób niemożliwy do naprawienia” (*matrimonium irreparabiliter pessum ivisse*).

²⁷ Por. K. Lüdicke, 1676 (*CIC 1983*), w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, Lüdicke 1676/1.

²⁸ Por. *New Commentary on the Code of Canon Law. Commissioned by the Canon Law Society of America*, red. J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green, New York 2000, s. 1769.

²⁹ *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 340; *New Commentary on the Code of Canon Law...*, s. 1769; K. Lüdicke, 1676 (*CIC 1983*), w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, Lüdicke 1676/1; *The Canon Law. Letter and Spirit. A practical guide to the Code of Canon Law...*, s. 935-936.

³⁰ K. Lüdicke, 1676 (*CIC 1983*), w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, 28. Erg.-Lfg. CODEX, August 1997, Lüdicke 1676/2.

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na ów przedmiot oceny sędziego. Jest nim uzyskanie pewności (*certior*) o takim rozpadzie małżeństwa, którego negatywnych konsekwencji nie da się odwrócić (*irreparabiliter*). Prawodawca nie wskazuje jednoznacznie kryteriów, według których sędzia powinien dokonać właściwej oceny. W tym przypadku racjonalną przesłanką dla jej dokonania jest potwierdzenie faktycznego stanu rozpadu pożycia małżeńskiego przez dokument sądu państwowego stwierdzający rozwód stron. Przedłożenia owego dokumentu nie można wymagać od stron, jako warunku *sine qua non* dla rozpoczęcia procesu kanonicznego. Pozostaje jednak ważnym wyznacznikiem w ocenie możliwości wznowienia pożycia przez strony. Faktycznie do niebywalej rzadkości praktyki sądowej należą przypadki, w których strony uzależniają rozwiązanie małżeństwa w państwowym porządku prawnym od uzyskania orzeczenia nieważności ich małżeństwa na forum kościelnym³¹.

Istotnymi dla oceny sędziego powinny być również informacje zebrane w toku postulowanego przez MIDI (art. 2-5 *Ratio*) badania przedprocesowego (duszpasterskiego). Zgodnie z dyspozycją motu proprio w każdej diecezji na poziomie parafii lub diecezjalnego duszpasterstwa małżeństw powinny istnieć odpowiednie agendy docierające z takim badaniem do wiernych rozwiedzionych lub pozostających ze sobą w separacji³². Celem badania jest uzyskanie informacji o możliwości przeprowadzenia procesów o orzeczenie nieważności małżeństwa tych wiernych na drodze zwykłego lub skróconego postępowania. W toku badania powinno się jednoznacznie zweryfikować, czy istnieją przesłanki dla rozpoczęcia procesu. Po przeprowadzeniu pozytywnej weryfikacji, osoby kompetentne biorące udział w takim badaniu ze strony parafii lub diecezji, powinny pomóc stronom w sporządzeniu skargi powodowej³³.

Kanon 1675 KPK/MIDI wskazuje sędziego jako osobę uprawnioną do podjęcia decyzji o przyjęciu skargi i rozpoczęciu procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Jednoznacznie można przyjąć, że pod pojęciem „sędzia” prawodawca rozumie wikariusza sądowego, czyli oficjała³⁴. On na podstawie swojej oceny, mając do dyspozycji uzyskane w toku badania przedprocesowego informacje, podejmuje decyzję o zaistnieniu kryteriów do rozpoczęcia procesu. Od jego pozytywnej weryfikacji prawodawca uzależnia rozpoczęcie całego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Dlatego wydaje się zasadnym, aby oficjał przyjmując sprawę do instrukcji zaznaczył w aktach, że osiągnął ową pewność co do bezpowrotnego rozpadu zaskarżonego małżeństwa³⁵.

³¹ Por. K. Lüdicke, *Komentarz do 1675*, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, 52 Lfg. CODEX, September 2016, Lüdicke 1675/2.

³² Por. T. Rozkrut, *Kan. 1675 – 1678, art. 10-11 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka...*, s. 91.

³³ Por. *Art. 2-5 Ratio*, w: *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Tarnów 2015, s. 77-79.

³⁴ Por. T. Rozkrut, *Kan. 1675 - 1678, art. 10-11 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka...*, s. 89. Jednoznacznie podkreśla to: K. Lüdicke, *Komentarz do 1675*, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, 52 Lfg. CODEX, September 2016, Lüdicke 1675/1.

³⁵ Por. T. Rozkrut, *Kan. 1675 - 1678, art. 10-11 Ratio*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka...*, s. 89.

4. Wnioski

Słusznym wydaje się podgląd, że kan. 1675 KPK/MIDI posiada charakter praktyczny. Uzależniając decyzję o rozpoczęciu procesu od oceny oficjała co do definitywnego rozpadu małżeństwa, prawodawca zwraca uwagę na już zaistniały w życiu stron stan faktyczny. Praktyka sądowa pokazuje, że strony zwracające się do sądu kościelnego zasadniczo nie są zainteresowane ratowaniem małżeństwa, lecz usankcjonowaniem z perspektywy prawa kościelnego swojego aktualnego stanu życia zwłaszcza w sytuacji, w której żyją już w nowych związkach i posiadają w nich potomstwo. Słusznie zatem ów kanon należy uznać za wyraz rosnącego realizmu ustawodawcy w stosunku do sytuacji życiowej stron procesu³⁶.

W związku z tym należy zauważyć, że dzięki kan. 1675 KPK/MIDI jasnym wydaje się, że odpowiednim czasem na weryfikację możliwości pojednania stron jest etap badania przedprocesowego. W sytuacji, gdyby okazało się możliwym doprowadzenie stron do pojednania przez wznowienie wspólnoty życia przy ewentualnie jednoczesnej konwalidacji małżeństwa, to właśnie kompetentne osoby zatrudnione do prowadzenia badań przedprocesowych (duszpasterskich) powinny to wychwycić. Wtedy przy zastosowaniu wszelkich dostępnych środków możliwe byłoby doprowadzenie stron do właściwego pojednania, czyli wznowienia życia w małżeństwie.

Dzięki takiemu rozwiązaniu zachowana zostaje norma kan. 1446 KPK/1983, która nakazuje w miarę możliwości unikanie sporów oraz doprowadzanie spierających się stron do pojednania. Zgodnie z postanowieniem odnośnie adresatów tej normy, którymi są wszyscy wierni, osoby zaangażowane w badanie przedprocesowe mogą uczynić zadość temu obowiązkowi w profesjonalny sposób. Dzięki temu ustawodawca poprzez kan. 1675 KPK/MIDI zdejmuje z sędziego obowiązek nieustannej kontroli zachowania stron i weryfikacji faktów odnośnie ich małżeństwa, które przemawiałyby za możliwością pojednania. Sędzia, który przyjął sprawę do realizacji na drodze procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, już uznał, że stron nie można doprowadzić do pojednania.

W związku z powyższym nasuwa się jednoznaczna odpowiedź na pytanie postawione na początku niniejszego studium. Po rozpoczęciu procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa pytanie o możliwość pojednania między stronami i wznowienie wspólnego życia pozostaje nieuprawnione. Skoro sędzia rozpoczął proces, postawienie takiego pytania przez któregokolwiek z urzędników sądu byłoby z jednej strony podważeniem jego weryfikacji i oceny, z drugiej zaś strony podważałoby dorobek całego badania przedprocesowego, które po pozytywnym rozpoznaniu sprawy winno doprowadzić do zaskarżenia weryfikowanego małżeństwa.

ABOUT JUDICIAL DUTY TO INDUCE PARTIES TO THE PROCEEDINGS TO RECONCILIATION DURING THE CANONICAL PROCES OF MATRIMONIAL NULLITY

Summary

In case files of processes of matrimonial nullity there is a question from the judge or other officials of the Court. They ask if there is any possibility of reconciliation of parties to the proceedings and if they could to resume their matrimonial life. This question is based on

³⁶ Por. K. Lüdicke, *Komentarz do 1675*, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici...*, 52 Lfg. CODEX, September 2016, Lüdicke 1675/1.

Canon 1446, Code of Canon Law, what describes the rule of aspiration to reconciliation of spouses. This rule is placed in the provisions of canonical process of matrimonial nullity (Canon 1676, Code of Canon Law). According with this Canon the judge is obligated to cause the spouses' reconciliation and reasumption of matrimonial life. Reform of the process established by pope Francis *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* have had influence on the earlier procedure. According with Canon 1675 MIDI the judge is obligated to make him sure if reconciliation is impossible. This procedure takes a place during the pre-trial examination. Having this certainty the judge decides to start the process. Then there is no possibilities to ask about reconciliation of spouses after beginning of the process what is a main conclusion.

Keywords

Canon law, canon, reconciliation, judge, marriage, process, reform

Bibliografia

- The Canon Law. Letter and Spirit. A practical guide to the Code of Canon Law*, red. G. Sheehy i in., Dublin 1999.
- Chiapetta L., *Il codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. III, Roma 1982.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus*, Città del Vaticano 1989.
- Codex Iuris Canonici PII X Pontificis Maximi iussu digests Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Città del Vaticano 1947.
- Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. P.V. Pinto, Città del Vaticano 2001.
- Instrukcja dla trybunałów diecezjalnych odnośnie prowadzenia spraw o nieważność małżeństwa „Provida Mater” Sacrae Congregationis de Disciplina Sacramentorum z dnia 15.08.1936 roku*, AAS, 28, 1936.
- Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011.
- Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. V, Poznań 2003.
- Kurtscheid B., *Historia Iuris Canonici. Historia institutorum ab Ecclesiae fundatione usque ad Gratianum*, Roma 1951.
- List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Tarnów 2015.
- Motu Proprio „Sollicitudinem nostram” Piusa XII o sądach w Kościołach Wschodnich z dnia 6.01.1950 roku*, AAS, 42, 1950.
- Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, red. K. Lüdicke, Münster, aktualizacja do 2017 roku.
- New Commentary on the Code of Canon Law. Commissioned by the Canon Law Society of America*, red. J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green, New York 2000.
- Ramos F. J., Moral Carvajal D., *Diritto processuale canonico*, t. 1, Roma 2013³.
- Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015.